

Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye'deki İktisadi Dalgalanmalar

Asst. Prof. Dr. Emine Fırat (Aksaray University, Turkey)

Economic Fluctuations in Turkey in the Light of Business Cycle Theories

Abstract

Some economists have tried to demonstrate the cause of economic fluctuations and its solution with business cycle theories. The classical school emphasizes the efficiency of free market economy and the optimization of private economic factors. The Keynesian school believes that the causes of economic fluctuations arise from not only just the deviations from market equilibrium but also market failure on a grand scale. The debate over the source and propagation of economic fluctuations rages as fiercely today as it did in the Great Depression that began in 1929. Economic Fluctuation models investigate to answer the question of why economies go through boom and bust and why economies experience cycles of recession and recovery. In the economic literature, based on the Business Cycle Theories many different approaches have been proposed. While economists discuss the ultimate form of the right business cycle model, they must take into consideration the decisive factors of economic fluctuations in the past century. In this study, the local economic crisis occurred in Turkey in recent years are investigated in the light of Business Cycle Theory and also the effects of macroeconomic policies are evaluated on the basis of economic fluctuations models.

JEL codes: B22, E60

1 Giriş

1980'li yıllardan sonra küreselleşme ve finansal serbestleşme hareketlerinin hızlanmasıyla, gerek dünyada gerekse ülkemizde ard arda krizler yaşanmış, konjonktürel dalgalanmalar günümüzdeki araştırmalarda önemli bir yere sahip olmuştur. Bütün ülkeler ekonomik gelişmişlik düzeyinin yüksek olmasını ve refah içerisinde yaşamayı isterler. Her ülkenin aynı anda bu seviyeyi yakalayabilmesi mümkün değildir. Ülkelerin refah seviyesine ulaşabilmesi için çeşitli konjonktürel dalgalanma devrelerinden geçmesi gerekmektedir. Çoğu zaman ülkeler konjonktürel dalgalanma devrelerini ekonomik istikrarsızlık olarak adlandırılan krizler yaşayarak atlattıklarıdır. Ülkelerde özellikle kriz dönemlerinde ekonomik durgunluk, yüksek enflasyon, döviz sorunları, işsizlik, finansal piyasaların bozulması gibi makro ekonomik dengesizlikler görülmektedir. Dolayısıyla ülkelerde görülen bu değişiklikler farklı konjonktürel dalgalanma modelleri ile açıklanmış, konjonktürel dalgalanma teorileri ışığında bir takım ekonomik istikrar politikaları uygulamaya konmuştur. Krizlerin öncesinde ve sonrasında yaşanan konjonktürel dalgalanmalar ve istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan ekonomi politikaları her ülkede farklılık göstermektedir. 1980 sonrasında özellikle gelişmekte olan ülkeler ekonomik gelişmelerini tamamlayabilmek ve istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olabilmek için nedenleri ve şiddetleri farklı olmak üzere birçok krizle mücadele etmişler, çeşitli strateji ve yöntemler geliştirmişlerdir. Özellikle dünyada hızla yayılan küreselleşme hareketleri sonrasında sadece gelişmekte olan ülkelerde kriz yaşanmamış, 2007 yılından sonra özellikle ABD ekonomisi başta olmak üzere gelişmiş ülkeleri de içine alan küresel bir kriz yaşanmıştır.

2 Konjonktür Kavramı

Konjonktürel dalgalanmalar belli bir süreç içerisinde ortaya çıkarlar. Bu dalgalanmalar dinamik çalışmalarla analiz edilirler. Konjonktürel dalgalanmalar ilk olarak piyasanın çıktığı, istihdam düzeyi ve fiyatlar gibi ekonomik göstergelerinde ortaya çıkar, daha sonra kişiler ve toplumlar üzerinde etki gösterirler(Ünay, 1996).

Günümüzde konjonktür, ekonomi alanında "İş Çevrimi" terimiyle birlikte kullanılmaktadır. Jugler konjonktürü "krizler ticaret ve sanayi toplumlarında görülmesi olağan hastalık durumudur ve bunalımın tek nedeni refah dönemidir" şeklinde tanımlar. Konjonktürel Dalgalanma Modeli, toplumların refah dönemleri sonrasında aralıklı ya da sürekli krizler yaşaması, çeşitli mücadeleler sonrasında krizlerin atlatılması, refah dönemine yönelik reform uygulamaları ve yeniden refah dönemleri ile açıklanır(Yılmaz, vd, 2010).

3 Ekonomik Dalgalanma Türleri

Konjonktürel dalgalanmalarda, ekonomik konjonktürdeki hareketler bazı kavramlarla adlandırılırlar. Trend, ekonomideki 20-30 yıl gibi uzun yıllar itibarıyla ortaya çıkan sürekli hareketleri ifade eder. Bu hareketler, sermaye, nüfus, teknolojik gelişme gibi ekonomik, siyasi, sosyal birçok içsel ve dışsal faktörlerden etkilenirler. Konjonktür dalgalanmalar, ekonomik faaliyetlerin tümünde görülen, trend etrafındaki devamlı ve uzun süreli genişleme ve daralmalar şeklindeki değişimlerdir. Mevsimlik dalgalanmalar, mevsimsel olayların etkisi ile

ortaya çıkan hareketler ve bir yıl içindeki tatil, izin gibi sosyal olaylarda meydana gelen dalgalanmalar ile açıklanır. Ekonomik faaliyetlerdeki değişimler bir yıl içerisinde periyodik veya döngüsel olarak görülür. Tesadüfi (rassal) dalgalanmalar, olağandışı gerçekleşen, kuraklık, don, sel, deprem, ya da sosyal ve politik istikrarsızlıkların ekonomik faaliyetlerde nasıl bir dalgalanma yapacağıyla ilgilidir(Kutlu, 2008).

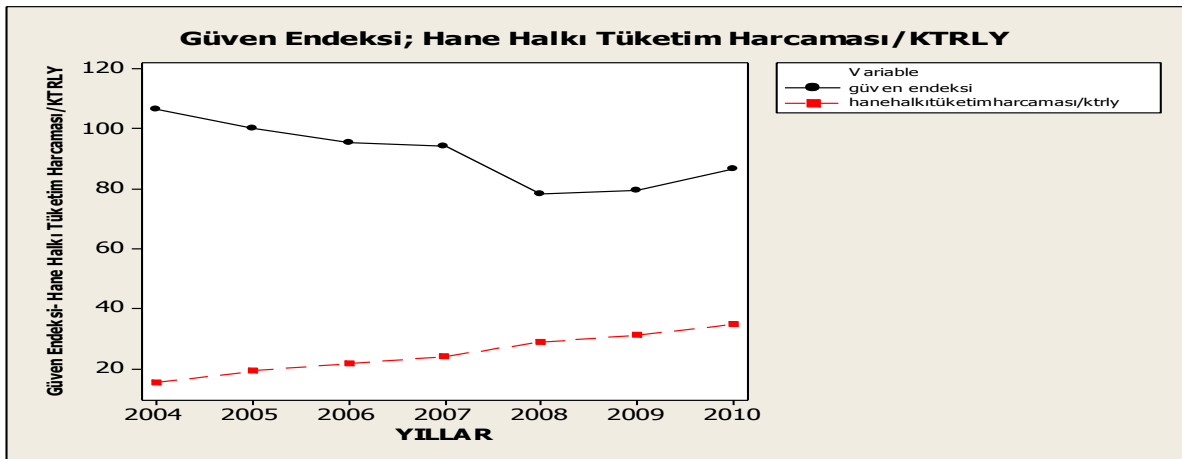
4 Konjonktür Devreleri

Sadun Aren'e göre konjonktür devresi, "iktisadi faaliyet hacminin birbirini takip eden en düşük noktası arasındaki mesafe"dir. Diğer bir tanımlamaya göre, uluslararası ekonominin gelişimi ile birlikte ortaya çıkan canlanma, gelişme, gerileme ve kriz gibi dönemleri taşıyan çevrimsel bir süreçtir(Kanpalta, 2000). Konjonktür devrelerindeki dalgalanmaların şiddeti, nedenleri ve etkileri farklıdır. Genişleme devresi; canlanma ve refah (expansion or boom), daralma devresi; durgunluk ve çöküş (stagnation or decline) devrelerinden oluşmaktadır. Boom(canlanma) devresinde hızlı bir genişleme görülür, ekonominin bazı alanlarında yaşanan resesyondan sonra geçici bir iyileşme durumudur. Slump(durgunluk)devresinin ardından hızlı bir daralma periyodu yaşanır ve sonrasında doruk noktasına gelinir. Bu sürecin ardından trend düşmeye başlar ve dalgalanma dip noktaya kadar devam eder(Karabulut, 2008). Konjonktürel dalgalanmaların canlanma devresinin en belirgin özelliği, refah ya da gelişme devresine giriş için hazırlıkların kendini göstermesidir.Bu devrede ekonominin her alanında canlanma, ekonomik faaliyetlerde güvenli ve istikrarlı bir şekilde artış görülür. Bu devrenin arkasından refah ve gelişme başlar. Canlanma devresinde yapılan hazırlıklar sonrasında milli gelir, istihdam, üretim, yatırım, ücretler, fiyatlar ve faizlerler artar,refah ekonominin tümünde hakimdir(Ünay, 1996). Bu dalgalanmalar çoğunlukla GSMH'nın büyüme oranı kullanılarak ölçülür. Konjonktür, genişleme devresinden, düşüş devresine girdiğinde, düşüşün başladığı ilk nokta yani, Tepe (Peak) noktası konjonktür dalgasının dönüm noktası olarak kabul edilir. GSYİH'da en az 6 ay devam eden azalmalar daralma veya durgunluk olarak adlandırılır. Resesyondan bitişindeki dönüm noktasına da Dip (Trough) adı verilir(Karabulut, 2008). Resesyon (durgunluk), ekonomik faaliyetin genel anlamda yavaşlamasıdır. Bu devrede ekonomik faaliyetler önceki oranla küçülürken, konjonktür düzeyinde geçici daralmalar ve genişlemeler söz konusu olur. Ekonomi şiddeti ve süresi bakımından uzun bir süre krizden çıkamamışsa depresyondan bahsedilir(Teymen, 2009). Depresyon devresinde makro ekonomik göstergelerden birinde veya birkaçındaki istikrarsızlık uzun süre devamlılık gösterir. Depresyon aynı zamanda piyasanın çökmesi demektir(Parasız, 2006).

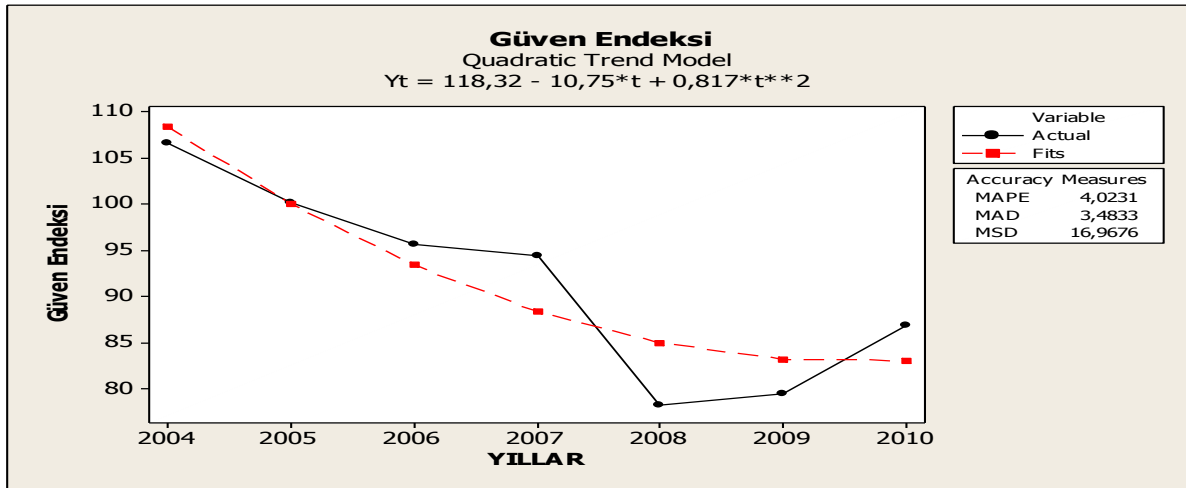
Literatürde resesyon ve depresyonun büyüme hızı dikkate alınarak yapılan tanımlarında, resesyonda büyüme hızı düşük bir oranda devam ederken, depresyonda büyüme hızının negatif olduğu ve reel üretim seviyesinin de düştüğü görülmektedir(Oğuz,1995).

5 Konjonktür Göstergeleri

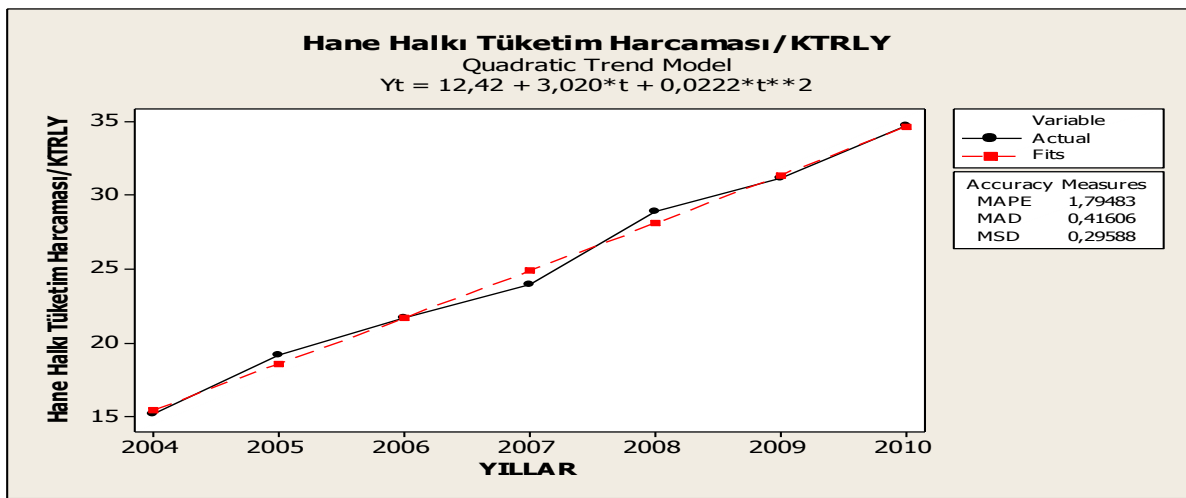
Ekonomik konjonktürün resesyon ve canlanma, doruk ve dip gibi belirgin devreleri vardır. Ekonomide dönüm noktalarının belirlenmesine yönelik birçok gösterge mevcuttur. Bir grup içindeki ekonomik zaman serilerinin ortalama hareketlerini belirlemeye yönelik olarak kullanılan endekslere konjonktürel göstergeler yaklaşımı adı verilir. Konjonktürel göstergeler yaklaşımına göre öncü, örtüşen ve izleyen olmak üzere üç bileşik endeks kullanılır. Konjonktür devrelerinin dönüşlerini önceden belirleyen seriler öncü göstergeler olup tek bir seri içerisinde birleştirilebilirler. Bazı seriler çakışan, bazıları da geciken serilerden oluşabilmektedir(Parasız, 2006). Bunlardan en önemlisi olan öncü göstergelerde, bazı sektörlerin konjonktürel dönüş olmadan uzun bir süre önce sinyaller verdiği bilinmektedir. Şekilde görüldüğü üzere öncü göstergelerin iyi takip edilerek, endeksler şeklinde yayınlanması gerekmektedir.

Grafik 1: Türkiye'de 2004-2010 Yılları Arasındaki Hane Halkı Tüketim Harcaması Güven Endeksi

Grafik 2: Türkiye'de 2004-2010 Yılları Arasındaki Hane Halkı Tüketim Harcaması Güven Endeksi

Grafik 3: Türkiye'de 2004-2010 Yılları Arasındaki Hane Halkı Tüketim Harcaması Güven Endeksi

TÜKETİM	GÜVEN ENDEKSİ
2005 Artış>Beklenen	►Azalış=Beklenen
2006 Artış=Beklenen	►Azalış>Beklenen
2007 Artış>Beklenen	►Azalış>Beklenen
2008 Artış>Beklenen	►Azalış<Beklenen
2009 Artış≤ Beklenen	►Artış<Beklenen
2010 Artış≥ Beklenen	►Artış>Beklenen

Türkiye'de 2004-2010 Yılları Arasındaki Hane Halkı Tüketim Harcamasına dayalı zaman serisi kullanılarak oluşturulan Güven Endeksinde görüldüğü gibi, hanehalkı tüketim harcaması güven endeksine bağlı olarak değişmektedir. Yani t-1 dönemindeki beklentiye yönelik olarak tüketim harcaması artmakta yada azalmaktadır. Buna göre, T döneminde gerçekleşen tüketim, normal seviyenin üzerinde yada altında gerçekleştiyse, t döneminde tüketici beklentisini düzeltmekte ve t+1 döneminde buna göre bir tüketim davranışı sergilemektedir.

6 Bazı Konjktür Teorileri

Ekonomik yapıda yayılarak, ekonomiyi sekteye uğratan ya da ekonomiyi refaha ulaştıran dalgalanmaları açıklamak için çeşitli konjktür teorileri ortaya atılmıştır. Klasik okul özel ekonominin taraflarının optimizasyonunu, serbest piyasaların verimliliğini vurgular. Bu ekoldeki ilk modeller piyasaların devamlı bu dalgalanmalara maruz kalmayacağını belirtirler(Susanto, Taylor, 1999). Yatırımlarla ilgili konjktür teorilerinden Schumpeter'in teorisi, girişimciler üzerine oluşturulmuştur. Bu teoriye göre konjktürel dalgalanmaların oluşum dönemleri Kitchen ya da 40 aylık devre, Juglar ya da 10 yıllık devre ve Konratief ya da 60 yıllık devreler olarak kabul edilmiştir. Bu ayırmada Schumpeter'in ilgilendiği dönemin Juglar'a yakın olduğu kabul edilmektedir. Schumpeter ekonomik değişimler, konjktürün dört evre aşaması, onun istatistiki analizi, devrelerin türü gibi konularda teoriler geliştirmiştir. Schumpeter'e göre konjktürel dalgalanmalar ekonomik

evrimin nabzıdır. Genelde girişimci, büyüme faktörü yenilik yani üretim fonksiyonunda artış konularını birbirleriyle ilişkilendirir(Fels,1952).

6.1 Keynes'in Konjonktür Teorisi

Keynes'in Genel Teori'sinde 1929 Buhranı'ndan bahsettiği üzere günümüzde de konjonktür dalgalanmalarının nedenleri ve kaynakları büyük rağbet görmektedir. Keynes, ekonomik dalgalanmaların sadece genel dengeden sapmalardan değil aynı zamanda büyük ölçekteki piyasa yetersizliğinden kaynaklandığını savunmuştur(Mankiw, 1989). Keynesci Teori'yi Klasik Teori'den ayıran önemli noktalar vardır. Klasik Teori'de milli gelir üretimin bir fonksiyonu olmasına rağmen, Keynesci Teori'de toplam talebin bir fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Keynesci Teori'de para arzı, faiz oranını belirlemesine karşın Klasik Teori'de para arzı, üretim düzeyi ve fiyatları belirler. Klasik teoride ücretlerin ve fiyatların esnek olduğu varsayımı Keynesci Teori'de geçerliliğini kaybetmiştir(Özer, Taban, 2006) Keynes, konjonktürel dalgalanmaları Çarpan-Hızlandırıcı Modeli'ne dayanarak açıklamıştır. Bu iki parametrenin aralarındaki farklardan ya da dönemler arasındaki değişimlerinden konjonktür devresinin ortaya çıkıp çıkmayacağını tahmin edileceğini ileri sürmüştür, konjonktürel dalgalanmaların, azalan büyüme, artan büyüme, azalan dalgalanma ve artan dalgalanma şeklinde ayrımını yapmıştır(Kutlu, 2008)

Sonuç olarak, Keynes'in İktisadi Dalgalanma Teorisinde beklentiler, yatırımları, sermaye malının fiyatını, yatırımın beklenen getirisini ve piyasa faiz oranını belirleyen önemli bir unsurdur. Keynes iktisadi dalgalanmaları, tüketim ve yatırım düzeylerini dikkate alarak, gelecekte beklentilerde ortaya çıkabilecek belirsizlikler ile açıklamıştır. Piyasada iyimser beklentiler hakim ise canlanma devresinden, beklentilerde kötümserlik başladığında ekonomik durgunluk ve kriz devresinden bahseder. Bu durumda Keynes para arzını ve kamu harcamalarını arttırarak veya vergi oranlarını azaltarak, piyasaya müdahalenin gerektiğini savunmuştur (Oğuz, 2006).

6.2 Parasal Konjonktür Teorileri

Monetarist Konjonktür Teorisi'nin kurucusu olan Milton Friedman'a göre, ekonomik dalgalanmaların esas nedeni para arzındaki dalgalanmalardır. Ekonomiyi dengesizliğe götüren nedenler arasında devletin para ve maliye politikası müdahalelerinin yoğunluğu sayılabilir.

Monetarist Konjonktür Teorisi'ne göre, para arzının büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranı arasında bir ilişki vardır. Parasal büyümedeki hızlanma genişlemeye, parasal büyümedeki yavaşlama resesyona geçici olarak neden olmaktadır. Parasal büyümenin kaynağını Merkez Bankası'nın para politikası eylemleri belirlemektedir. Parasal büyümeye bağlı olarak ekonomideki reel para miktarı ve reel para ankesleri artar, faiz oranları ve döviz kuru düşer. Finansal piyasalarda meydana gelen hareketlilik diğer piyasaları da etkileyerek, tüketim harcamalarının, yatırım talebinin ve ihracatın artmasına neden olur. Parasal büyümedeki artış Keynesci görüşte olduğu gibi toplam talebi arttırarak ekonomik genişlemeye neden olacaktır. Bu durumun tersi yani parasal büyüme oranındaki bir düşme, resesyona neden olacaktır. Monetarist Teori'ye göre parasal ücret oranı kısa dönemde geçici olarak yapışkandır. Friedman, ekonomide kısa dönemde fiyat düzeyinin beklenen fiyat düzeyinden farklı olduğunu vurgulamaktadır(Parasız, 2006).

6.3 Yeni Klasik Konjonktür Teorileri

Yeni Klasik Yaklaşım, hem çarpan mekanizması hem de parasal şokların analiz araçlarını kullanarak, denge teorileri geliştirmişlerdir. Robert Lucas tarafından geliştirilen eksik bilgi (yanlış algılama) teorisi, tam rekabet piyasasında eksik bilgilerin konjonktürel dalgalanmalara yol açacağını belirtir. Bu teoriye göre, ekonomik dalgalanmalar, ekonomide beklenmeyen parasal müdahalelerin bir sonucu olarak ortaya çıkar(Kutlu, 2008). Sektörel Değişim Teorileri ekonomik dalgalanmaların nedenini sektörler arasındaki istihdam ve üretim değişimlerine bağlamaktadır(Kökocak, 2005). Lucas, Sargent, Wallace, Barro tarafından benimsenen Rasyonel Bekleyişler Konjonktür Teorileri, parasal ücretlerin rasyonel bekleyişler tarafından belirlendiği görüşüne dayanmaktadır. Buna göre, toplam talep beklenenden daha büyük bir artış eğiliminde ise genişlemeye, toplam talep beklenenden daha küçük bir artış eğiliminde ise resesyona neden olacaktır(Parasız, 2006). Edward Prescott(1986), teknolojik çalkantılar üzerine temel bulgular sunmuştur. ABD ekonomisi üzerinde yaptığı çalışmada toplam faktör verimliğindeki farklılıkları incelemiştir. Verimliliğin sabit ve dışsal olarak değiştiğini varsaymıştır. Kyllans ve Prescott (1982) makroekonomik dalgalanmaların birincil kaynağı olarak teknolojiyi ve piyasa şoklarını ele almış, stokastik büyüme modelini benimsemiştir. Siyasi şoklarla ilişkilendirdiği Reel İktisadi Dalgalanmalar Modeli, (RID modeli) konjonktürel dalgalanmalar teorileri arasında yerini almıştır(Cooper,1998). Robert King ve Charles Plosser(1984), para arzının dışsal olarak dalgalanmalara tepki verdiğini iddia ederek paradaki bu dalgalanmaları fiyatlardaki dalgalanmalarla değil reel ankeslerle ilişkilendirmiştir(Mankiw, 1989).

Solow'un Neo-Klasik Modeli'ne göre ekonomideki dalgalanmalar büyümenin sonucudur. Uzun dönemde GSMH'yı oluşturan büyüklükler düz bir trend çizgisi izler. Herhangi bir şokun sonucu milli gelir geçici bir süre trendinden sapar, belli bir süre sonra yeniden kendi trend yoluna geri döner(Parasız, 2006). Solow, teknolojik çalkalanmayı iktisadi dalgalanmanın bir kaynağı olarak önemli görmüş, teknolojik ilerlemenin oranını ölçmüştür. Solow, dışsal teknolojik dalgalanmalar sonucu konjonktürün daralma döneminde, üretimin düşeceğini, ekonomik canlanmada ise üretimin artacağını savunmuştur(Mankiw, 1989).

6.4 Yeni Keynesci Konjonktür Teorileri

Yeni Keynesyen İktisatçılar, Keynes'in görüşleri ile makroekonomik denge yaklaşımını birleştirmişlerdir. Piyasada, ekonomik, mali ve teknolojik şokların olabileceğini kabul etmiş, bu şokların azaltılma ya da canlanmaya dönüştürülmesi için nominal fiyat değişmezliği kavramı üzerinde durmuşlardır(Taylor, 1999). Walras'ın Genel Teorisi'nde istihdam, üretim, nisbi fiyatlar ve reel faiz oranını içeren reel değişkenler piyasa tarafından belirlenir. Fiyat, nominal ücret ve nominal faiz oranları gibi değişkenler para piyasası dengesi tarafından belirlenir. Walras'a göre nominal değişkenler reel değişkenleri etkilemediğinden dolayı para piyasası önemli değildir (Mankiw, 1989).Yeni Keynesci modellerde işçi ve firmaların rasyonel davrandıkları varsayılmış, işgücü verimliliği reel ücret seviyesine dayandırılmıştır. Buna göre ücret ve fiyat katılıkları konusunda görüşlerini yoğunlaştırmışlar, ücret ve fiyatların esnekliğinin yüksek olmasının ekonominin maruz kaldığı şokları genişletebileceğini, ücret ve fiyatların intibak hızının yüksek olmasının ise dalgalanmaların gerçekleşmesini engellemediğini ileri sürmüşlerdir(Oğuz, 2006).

6.5 Politik Konjonktür Teorisi

Politik Konjonktür Teorisi, politika etkisizliği ile rasyonel varsayımlarını kabul ederek, iktisadi faaliyet hacminin doğal düzeyinden sistematik olarak saptırılmasının çok güç olacağını açıklamaktadır. Rasyonel fırsatçı modellere göre politikacılar, ekonomideki genişletici ve daraltıcı dönem zamanlamasını önceden kestiremezler(Doğan, 2004). Rasyonel Fırsatçı Modellerde göre, ekonomik büyüme ve işsizlik gibi değişkenlerdeki hareketlilikler, seçimlerden hemen önceki yapılan küçük değişikliklerle sınırlı olup, birkaç yıl boyunca sistematik bir görüntü sergilemez. Seçimlerden hemen sonra daraltıcı para ve maliye politikalarına başvurulur. Seçim yıllarındaki yüksek büyüme oranı ve düşük işsizlik düzeyi, siyasal iktidarların yeniden seçilmesine fırsat vermektedir. Rasyonel Partizan Modellerinde ekonomik büyüme ve işsizlik gibi göstergelerde kısa vadeli etkiler görmek mümkündür(Bakırtaş, 2005) .

7 Ekonomik Kriz Kavramı

Özellikle küreselleşmenin hızla ivme kazandığı günümüzde sermaye ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler karmaşık bir yapıyı da beraberinde getirmektedir.

Kriz "tehlike", "sıkıntı", "buhran" ve "bunalım" gibi anlamlara gelebilmektedir. Kriz sürecinde sıkıntılı bir dönem atlatılırken çeşitli fırsatlar yakalanıp, yeni başlangıçlar söz konusu olabilmektedir. Bu yüzden kriz tanımı kişiden kişiye değişebildiği gibi, her tehlike ve sıkıntı kriz anlamına gelmeyebilir. Krizin anlamını ifade etmesi için krizi meydana getiren faktörlerin ve evrelerinin bilinmesinde yarar vardır. Kriz, bir taraftan dışsal faktörlere bağlı olabilen ve beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan sancılı bir dönem, bir taraftan da bazı çevreler için bir fırsat olarak anlaşılmaktadır(Yılmaz, 2001). Reel krizler mal ve hizmet piyasalarında ve işgücü piyasalarında görülmektedir. Mal ve hizmet piyasalarında görülen durgunluk ve enflasyon krizin meydana geldiğini gösteren faktörlerdir. Mali krizler ise bankacılık, döviz ve borsa krizi şeklinde görülmektedir. Döviz krizi, ödemeler dengesi göstergeleri ve döviz kurlarındaki dengesizlikler ile ortaya çıkmaktadır (Kibritçioğlu, 2001). Finansal krizlerin ardından yaşanan daralmanın nedenleri arasında ekonomik nedenlerin yanında bilgi, teknolojik ve yönetim problemleri de sayılmaktadır(Aktan, Şen, 2001). Ekonomik krizler, ani veya beklenmedik bir şekilde gelişip, mikro açıdan bireyleri, makro açıdan piyasayı ve ülkeyi etkilemektedir. Ülkede enflasyondan borçlanmaya kadar bütün makro değişkenler zarar görmektedir. Ekonomik krizlerin ülkelerde ve dünyada ard arda yaşanması istikrar politikalarının önemini tekrar gündeme getirmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra ekonomide istikrarsızlığı gidermek amacıyla uygulanan politikaların yetersiz olduğu görülmüş, Keynesci düşünce ön plana çıkmıştır. 1973 yılında yaşanan petrol kriziyle birlikte enflasyon ve işsizliğin yükselmesi ülkelerin kriz yaşamasına sebep olmuş, Keynesci iktisat politikaları eleştirilmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan Monetaristler, kriz dönemlerinde maliye politikasına göre para politikasının daha etkili olacağını ileri sürmüşlerdir(Orhan, 1995). Ülkeler 1980'lerden sonra, dışa açık politikalar izlemiş, finansal entegrasyon hareketleri hızlanmış bunun sonucu olarak yeni liberal stratejiler uygulamaya koymuşlardır.

7.1 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisindeki Dalgalanmalar

1970'li yılların ortalarında yaşanan dünya petrol ve döviz krizleri, Türkiye'deki serbestleşme politikalarını olumsuz etkilemiş, ihracatı arttırma çabaları yetersiz kalmış, ithalat ve dış borçlanma aşırı şekilde artmıştır. Buna göre Türkiye, 1970'lerin sonunda ödemeler dengesi, enflasyon, işsizlik, bütçe açıklarının büyümesi gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır.

24 Ocak 1980 Kararları sonrasında liberalleşme politikaları uygulamaya konmuş, fiyat, döviz kuru, dış ticaret serbestisi, finansal sektörün gelişmesi, KİT ve vergi reformları amaçlanmıştır(Ataç, 2002). 24 Ocak Kararları kısa sürede ülkenin istikrarını sağlamış olmasına rağmen uzun dönemde yetersiz kalmış, Türkiye finansal entegrasyon sürecine zamansız ve hazırlıksız yakalanmıştır. 1980-1990 döneminde uygulanan kur, faiz ve teşvik politikaları ihracatın artmasını sağlamakla birlikte enflasyonu yükseltmiş, sermayenin serbest dolaşımı sonucu gelen sıcak para ithalat ve tüketimi arttırmış, kamu açıkları artmış, ödemeler bilançosu açığının artması dış dengeleri bozmuştur. 1994 yılında derinleşen kriz sonucunda "5 Nisan Kararları" denilen ekonomik istikrar programı uygulamaya konulmuştur. 5 Nisan Kararları'yla kısa vadede istikrarın sağlanıp, kamu açıklarının

azaltılması, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılması amaçlanmıştır. IMF destekli olan bu uygulama Ortodoks İstikrar Programı'nın içerdiği sıkı para politikaları ile başlatılmış, ücretlerin bastırılarak yurtiçi talebinin daraltılması ve devalüasyondan oluşan Heteredoks İstikrar Politikalarıyla desteklenmiştir.

5 Nisan Kararları sonrasında ekonomi kontrol altına alınmış ancak enflasyon yükselmeye devam etmiştir. 1997-1998 yılında Asya ve Rusya krizlerinden Türkiye Ekonomisi büyük ölçüde olumsuz etkilenmiştir. Asya ve Rusya Krizleri, Türkiye'nin ihracat gelirlerinin düşmesine neden olmuş, iç talep daralmış ve ekonomik büyüme yavaşlamıştır(Şahin, Toprak, 1996). 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye ekonomisinin kronikleşen enflasyonu ve yüksek düzeylerdeki kamu açıkları, orta vadeli ortodoks nitelikli bir istikrar programının hazırlanmasını gerektirmiştir. Programda maliye politikasının hedeflerinin yanında para politikası araçlarında da düzenlemeler yapılmıştır (Sönmez, 2004).

7.2 Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Türkiye ekonomisi 2000 yılının son aylarına uygulamada olan istikrar programının güvenilirliğini kaybetmesiyle, rekor düzeyde kamu açığı, borç yükü, cari açık, yüksek faiz ve enflasyon gibi kronikleşen sorunlarla girmiştir.

Bankacılık kesiminin içinde bulunduğu panik ve uluslararası piyasalardaki dalgalanmaların da etkisi ile 2000 yılı Kasım ayında faiz oranları hızla yükselmiş, borsada düşmeler yaşanmıştır(Boratav, 2000). Bankalardaki açık pozisyon kapatma telaşı ve nakit sıkışıklığı, piyasalarda güven bunalımına neden olmuştur. Merkez Bankası ilk olarak piyasaya para aktarmış, ancak güvensizlik sonucu bu ek likidite de döviz yönüne yönelmiştir. Kısa sürede Merkez Bankası likidite girişini durdurmuş, gecelik faizler %2000 düzeyine çıkmış, devlet kâğıtlarının fiyatlarında düşüşler yaşanmış, Kasım krizi başlamış, piyasadan 6 milyar dolar çıkmıştır(Şahin, Toprak, 2001).

Kasım Krizi'nden sonra 2001 yılına oldukça kötümser beklentilerle girilmiştir. 2001 Şubat krizi, 2000 Kasım'da yaşanan "Döviz Krizi"nin devamı niteliğinde olmuştur. Kasım Krizi'nin kurdaki yaptığı zarar, kamu maliyesi alanında faiz dışı fazla hedefinin yüksek belirlenmesi, kamu bankalarının zayıflaması, cari işlemler açığı, dış borç stoku ve siyasi bir takım gerginlikler ülkede daralmayı da beraberinde getirmiş, kısa bir süre sonunda Şubat Krizi patlak vermiştir(Sak, 2001). Şubat 2001 Krizi sonrası "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile uygulamaya başlatılan istikrar programına enflasyon hedeflemesi, kur, dış ticaret, para, maliye, gelirler politikasının yanı sıra bir dizi yapısal reform çalışmaları eklenmiştir. 2002 yılında IMF ile yapılan istikrar programına mali yapıyı düzenleyecek uzun soluklu vergi ve harcama politikaları damgasını vurmuş, yarım kalan özelleştirmeler, dış ticaret ve yapısal reformlar hızlandırılmıştır(Hazine Müsteşarlığı, 2002).

7.3 Küresel Krizin Türkiye'ye Etkileri

Küresel krizin olumsuz yansımaları hem dünyada hem de Türkiye'de büyük ölçüde hissedilmiştir. 2007 yılının ortalarından itibaren ABD'den başlayan ve 2008 yılında bütün dünyaya yayılan finansal kriz, reel piyasayı da etkisi altına almış, ekonomik büyüme, dış ticaret, cari açık ve istihdam yapısı gibi birçok makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilemiştir. Küresel krizin en belirgin etkisi durgunluk ve büyüme oranlarında görülmüş, büyük daralmalar yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerde bile küresel krizin etkisiyle daralan piyasalarını canlandırmak için acil paketler hazırlanmıştır (Aydoğuş, 2009). Türkiye uzun bir süre artan cari açıklarını borçlanma ve kısa vadeli yabancı sermaye ile çözmeye çalışmıştır. Küresel krizle birlikte resesyon devresine giren piyasada daralmalar yaşanmış, üretim durmuş bunun sonucu olarak da işsizlik oranı artmıştır(Susam, Bakkal, 2008). Küresel kriz sonrası finansal piyasalardaki belirsizlik ile birlikte Türkiye'nin de iç borçlarının arttığı görülmüştür. Bu durum özellikle dış borcu yüksek ve sınırlı kredi alabilecek özel sektörü zor durumda bırakmıştır(Şimşek, Altay). Resesyon ortamında 2000-2008 döneminde daraltıcı maliye politikaları uygulanmış, bütçe harcamalarındaki azalma ve bütçe gelirlerinde artış dikkat çekmiştir. Küresel krizin dış ticareti olumsuz etkilediği, özellikle ihracatı daraltıcı etkisinin olduğu tablo 1'den de görülmektedir. Küresel krizin finansal sektöre etkisi bankacılık alanında kendini göstermiştir. 2001 krizinden yenik düşen Türk Bankacılık Sektörü küresel krizin tehlikelerine karşı biraz daha hazırlıklı yakalanmışlardır. Merkez Bankası piyasanın canlanması için politika değişikliğine gitmiştir. 2008 yılından günümüze kadar, cari işlemler açığı, bütçe açıkları, ithalat, YTL'nin değer kazanması, reel faizler ve enflasyon gibi konular gündemi meşgul etmiştir(Uzunoğlu, 2009). Tablo 1 dikkate alınarak, özellikle 1990 sonrasında yaşanan krizlerin ardından Türkiye'deki bazı makroekonomik göstergelerde iyileşme olduğu görülmektedir. Büyüme hızının doğal büyüme hızı oranına çekilmesi, enflasyon oranlarının tek haneli rakamlara indirilmesi ve çeşitli reformların ard arda yapılması programın başarısını göstermektedir. Ancak GSMH büyüme hızının yavaşlaması, toplam borç stokunun artması, cari işlemler dengesinin sürekli olarak açık vermesi, dış ticaret açığının büyümesi, işsizliğin % 10'larda gerçekleşmesi gibi sorunlar, her an kriz yaşanabileceğinin göstergeleridir.

8 Sonuç veDeğerlendirme

1980'lerden sonra finansal serbestleşme ve küreselleşme hızla artmış, makroekonomik dengeler ile finansal gelişmeler birbirine uymamış, bu olumsuzluklar ülkelerin ekonomik dalgalanmalar yaşamasına neden olmuştur. Özellikle bu dalgalanmalar, 1992-1993 yıllarında Avrupa'da yaşanan ERM krizi, 1994-1995'te Latin Amerika'da

yaşanan Latin Amerika Krizleri ve 1997'de Asya'da başlayan Asya Krizleri olmak üzere üç bölgede ortaya çıkmış, bütün dünyaya dalga dalga yayılmıştır.

Yıllar	Tüfe %	Cari İşlemler Dengesi Milyar Dolar	İşsizlik oranı %	İhracat Milyar Dolar	İthalat Milyar dolar	GSYİH	GSYİH Sabit Fiyatlarla % (1998)	Gelişme Hızı Sabit Fiyatlarla % (1998)
1998	90,7	-2,5	6,9	269,7	45,9	70,203	-2,7	3,7
1999	70,5	4,0	7,7	265,8	40,6	67,841	-3,4	4,7
2000	62,9	-4,9	6,5	105,0	44,9	72,436	6,8	5,3
2001	47,1	2,3	8,4	101,9	53,8	68,309	-5,7	-7,0
2002	29,7	-0,6	10,3	107,3	60,9	72,52	6,2	4,8
2003	18,4	-7,5	10,5	135,9	76,1	76,338	5,3	3,9
2004	9,3	-14,4	10,8	183,5	96,3	83,486	9,4	8,0
2005	7,7	-22,3	10,6	243,6	125,3	90,500	8,4	7,1
2006	9,7	-32,2	10,3	302,3	162,7	96,738	6,9	5,6
2007	8,4	-38,4	11,0	354,0	225,3	101,255	4,7	3,4
2008	10,1	-42	14,0	459,0	292,5	101,922	0,7	-0,6
2009	6,5	-14	11,9	102,1	140,9	97,003	-4,8	-6,1
2010	6,4	-48,4	9,8	113,8	185,5	105,886	9,2	7,7

Tablo-1: Türkiye'de Temel Ekonomik Göstergeler(1998-2010)

Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında dışa açılmayı kısmen başarmış ancak temel makroekonomik göstergeler açısından hazırlanan istikrar programları hedeflenen amaçlara ulaşamamıştır. Türkiye'de 1980'den sonra gelişen küreselleşme ve finansal entegrasyon hareketleri, daha sonraki yıllarda yerini krizlere bırakmıştır. Ülkemizde 1980 sonrasında on yıllık devresel dönemlerde yaşanan krizler, konjonktür teorilerinden "Juglar Dalgaları"ni çağrıştırmıştır. Türkiye'de 1990'lı yıllarda yapısal ve finansal sorunlar yüzünden büyük krizler yaşanmıştır. Bu sorunların başında enflasyon, kamu finansman açığı, cari açık ve bu açığın kapatılması amacıyla yapılan borçlanma ve bankacılık sektörü gelmiştir. Türkiye'de uzun yıllardır devam eden kronikleşmiş enflasyonu düşürmek için birçok istikrar programı uygulanmıştır. Kriz dönemlerinde uygulanan programlarda yıllarca kamu finansman açığı borçlanmayla kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu uygulamalar, dış ticaret açığının büyümesine ve cari işlemler açığına sebep olmuş, yeniden dış borçlanmayı beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan uzun yıllar devam eden kısa süreli sermaye girişleri, Merkez Bankası rezervlerini arttırırken, faizleri düşürmüş bu da yabancı sermayenin tekrar ülkeyi terk etmesine yol açmıştır. Bu durumda Merkez Bankası'nın rezervleri azalmış, Türk Lirası sıkışıklığı faizleri arttırmış ve ülke yıllarca bu kısır döngü içinde yaşamıştır. Ekonomideki bu kısır döngüden konjonktürel devrelerde olduğu gibi belli bir zaman sonunda çıkılmış, ancak yıllarca krizlerle mücadele edilmiştir. Ekonomik krizlerin yanlış politika ve geçici yöntemlerle çözülemez boyutlara getirilmesi, toplumun büyük maliyetlerle krizden çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'de 1994, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri, konjonktürel dalgalanmalara karşı ülke ekonomisinin makroekonomik yapısının güçlü ve istikrarlı olması gerekliliğini ortaya koymuştur. Türkiye'de yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerin finansal nitelikte olması, sermaye hareketlerinin makroekonomik değişkenlerle çok yakından bağlantılı olduğunu göstermiştir. Ayrıca Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, sermaye karlılığına bağlı dalgaların küreselleşme ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Türkiye uzun yıllardan beri belirli aralıklarla yaşadığı krizlerin ardından, ekonomik istikrarı sağlamak için uzun ve sancılı bir süreç geçirmiştir. Türkiye yıllardan beri krizlere verdiği mücadelede Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile önemli bir mesafe almış, küresel krizle birlikte bu programın revizyonuna ihtiyaç duyulmuştur. Bugün ve bundan sonra da ülkemizde veya dünyada benzer krizler yaşanacak, bu dalgalanmalar, bir yandan ülkelerin büyük oranda güç kayıp etmelerine, diğer taraftan da refah seviyesini yakalamak için yeni fırsatlar ele geçirmelerine neden olacaktır. Bu nedenle ülkelerin krizlere her zaman hazırlıklı olması, geçmiş krizlerden ders çıkarması ve gerekli önlemleri zaman geçirmeden uygulamaya koyması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can, Hüseyin Şen, 2001. "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Sayı 42, Yıl 7, Ankara, s.1226.
- Ateş, Koray, 2004, "Finansal Krizlerden Bankacılık Krizlerine Bir Değerlendirme", Piyasa Dergisi, Yaz, s.11.
- Aydoğuş, Osman, 2009. "2008-09(?) Küresel Krizi'nden Geçerken Türkiye Ekonomisi Üzerine Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler", TİSK Akademi, Cilt: 4 Özel Sayı: II, Ankara. s.30-31
- Bakırtaş, İbrahim, 2008. "Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye'deki Politik Yapının Ekonomi Üzerindeki Etkisi", D. E. Ü. B. F. Dergisi, (Çevrimiçi) http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi/1139575529_1.pdf

- Basu Susanto and Alan M. Taylor, 1999. “*Business Cycles İn International Historical Perspective*”, The Journal of Economic Perspectives, Volume 13, **No 2-** Spring, pp 45.
- Boratav, Korkut, 2000. “*Dış Borca Yöneliş Bir Tuzak*”, TOBB Ekonomik Forum Dergisi, Yıl: 7, **Sayı: 2** Şubat, s.24-25.
- Cooper, Russell W., 1998. “*Business Cycles Theory, Evidence and Policy Implications*” The Scandinavian Journal of Economics, Vol. 100 **No. (1)**, Boston Üniversitesi, Boston, MA 02215, ABD, pp. 213-237
- Erdoğan, Seyfettin, Hilal Bozkurt, 2010. “*Demokratik Rejimlerde Politik Parasal Konjontür Hareketleri: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme*”, (Çevrimiçi), <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2009/cilt10/sayi2/M00220.pdf>,
- Fels, Rendings, 1952. “*The Theory of Business Cycles*”, The Quarterly Journal of Economics, Vol:66, **No:1** (Feb.), pp. 35-38.
- Hazine Müsteşarlığı, 2004, **Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar**, Ankara.
- Kutlu, Erol, 2008. “*Ekonomik Dalgalanmalar, Konjontür Dalgalanmaları*”, (Çevrimiçi)
- http://www.gazikitabevi.com.tr/iktisadagiris/bolum_19.pdf, s.9
- Kanpalta, Fatih, 2000. **Uluslararası Anayasal İktisat Görüşünün Parasal Krizlere Bakışı**, İstanbul, ss. 48-49
- Karabulut, Gökhan, 2008. “*Konjontürün Dönüm Noktalarının Tahmini İçin Bir Propit Modeli: Türkiye Örneği*”, D.E.Ü.İ.B.F. Dergisi, http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi/1160493444_1.pdf,
- Kökocak, A. Kadir, 2005. “*Türkiye Ekonomisi Konjontür Hareketlerinin Yeni Klasik Analizi*”, Mevzuat Dergisi, Sayı 90, Haziran 2005, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/06a/06.htm>, 06.04.2010.
- Kibritçiöğlü, Aykut, 2001. “*Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler*”, Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I. **Sayı 41**, Yıl 7, Ankara, s.175.
- Mankiw, N. Gregory, 1989. “*Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective*”, Journal of Economic Perspectives - Volume3, **No 3-** Summer, pp.79-80
- Özer, Mustafa, Sami Taban, 2006. **Modern Konjontür Teorileri**, Ekin Kitabevi, s.19.
- Orhan,Z. Osman, 1995. **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, ss.80-81.
- Oğuz, Hacer, 1995. **Devresel Dalgalanma Teorileri ve Türk Ekonomisindeki Devresel Dalgalanmalar**, Ankara, s.2.
- Parasız, İlker, M., 2006. **Modern Konjontür Teorileri**, Bursa, ss.3-4.
- Parasız, İlker, 2002. **Türkiye Ekonomisi**, Genişletilmiş 7. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, s. 168
- Sönmez, Mustafa, 2004. **Ekonomide Yalancı Bahar**, Petrol-İs Yayınları, Yayın No:93, İstanbul, s. 173.
- Sak, Güven, 2001. “**Krizin Anatomisi**” Panel, İktisat-İşletme-Finans,16(187), s.21-22.
- Susam, Nazan, Bakkal, Ufuk, 2008. “*Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?*”, Maliye Dergisi, **Sayı 155**, Temmuz-Aralık,ss.73-74.
- Şahin, Hüseyin, Metin Toprak, 1996. **Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995**, Turhan Kitabevi, Ankara, ss.156-157.
- Şimşek, Hayal A.ve Asuman Altay, 2009, “*Küresel Kriz Ortamında Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi*”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Gündem, Cilt: 46 **Sayı: 528**,s.14-18.
- Teymen, Aytaç, 2009. “*Krizin Tanımı ve Özellikleri*”, (Çevrimiçi) http://aytacteymen.blogcu.com/krizin-tanimi-veozellikleri_43321421.html, 07.05.2009.
- Uzunoğlu, Sadi, 2009. “*Global Kriz: Ne Zaman ve Nasıl Sona Erecek?*”, TİSK Akademi, Cilt: 4 **Özel Sayı: II**, Ankara, s.87.
- Ünay, Cafer, 1996. **Ekonomik Konjontür**, Marmara Üniversitesi Kütüphane Dökümantasyon Dairesi, Bursa, ss.7-8
- Yılmaz, Levent, 2001. **Umberto Eco ile Kriz Üzerine**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.10.
- Yılmaz, Ömer, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, 21.03.2010. “*İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri*”, (Çevrimiçi), <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi24/oyilmaz.pdf>, ss.77-96.